

Todor Kuljić

DELATNI POTENCIJAL AUTOBIOGRAFIJE

SAŽETAK

Autobiografija (AB) je narativno svedočanstvo proživljenih promena o sebi i svom vremenu, ali i delatno narativno stvaranje smisla. AB nisu individualni nego kolektivni tekstovi. Uticajni autobiografi kao akteri sećanja oblikuju prošla i buduća očekivanja, razočarenja, nade i kroje kognitivne sheme za razumevanje mogućnosti sadašnjice. Memoari su uticajne AB u prelaznim dobima. AB narativno svladavaju masovne nesigurnosti samovidenja kod čitalaca. Publika u vlastitom kontingentnom životu neretko traži narativni sklad sličan onome kod uglednog autobiografa. U prilogu je pokazan pakt uticajnih autobiografa sa publikom (D. Ćosić, V. Čerčil, A. Šper).

KLJUČNE REČI

autobiografija,
autobiografski pakt,
naracija,
samorefleksija

Procena da pojedinci nakon krupnih istorijskih zaokreta masovno menjaju i prilagođavaju vlastitu prošlost novom poretku sećanja nije prazan moralizam nego suvi pozitivizam. Homo sapiens jeste homo narrator, biće kadro da izlaže prošlost, ali i da je koristi. Zato izlaganje vlastite prošlosti nije golo identitetsko samopredstavljanje i samosvrstavanje nego je i osobeno delatno sećanje. Priča o sebi nije zabavna ispovest nego plansko delanje. Autobiografsko pamćenje je skladište vlastitih iskustava, a sećanje na sebe je proces prerade iskustva i konstitutivni deo stvaranja identiteta, uvek između rekonstrukcije i reprodukcije. Za E. Eriksona lični identitet je samosvest pojedinca o vlastitoj samoistovetnosti i kontinuitetu tokom vremena, ali uz istovremeno opažanje činjenice da i drugi prepoznaju njegovu istovetnost, doslednost i kontinuitet u vremenu (Cit. prema Zlatanović 2017: 14). U nedostatku priznanja od drugih pojedinac se brani. Moć priče autobiografa je u sugestivnoj obmani, ali i samoobmani.

U svakoj uticajnoj autobiografiji (u daljim navodima: AB) prisutni su mehanizmi uticanja, strategije pravdanja i obrasci argumentovanja. Slično odbranama na sudu AB su retoričke strategije insceniranja. Samoodbrane bez advokata. Na neki način svesni ili nesvesni odgovori na moguće

optužbe, reakcije na pritisak optužbi zbog učestvovanja u propalom sistemu. Nemački politikolozi M. Sabrov i R. Kremer su našli da su naknadne AB nacista isključivo žrtvene, dok AB komunista to nisu uvek (Sabrow 2002; Kremer 2017: 27, 94). U oba slučaja reč je o preradi vlastite prošlosti na velikim prekretnicama. Strategije verodostojnosti i tehnike ubeđivanja spadaju u naročitu vrstu retorike koja je usavršavana u pravničkim odbranama. Iako nisu direktan odgovor na optužbu, AB kao i odbrane na sudu počivaju na pozitivnom samoinsceniranju različitog stupnja. Uticajne AB kao apologije i retorike pravedanja kolebaju se između naizgled neutralne biografije i neskrivene hagiografije. Samorefleksija o ovom kolebanju je retka. Nije lako dekonstruisati tuđu retoriku i naraciju, a vlastitu pogotovo.

1.

O saznoj vrednosti samoispovesti postoje različita gledanja. Po rodonačelniku hermeneutike V. Diltaju AB je najviša i najkorisnija forma koja nas suočava sa razumevanjem života, paradigma filozofske hermeneutike. Autobiograf unosi ex post facto smisao u fakte svog života. Diltaj je upozoravao da u tajne ličnosti ne može prodreti nikakav pojam jer šematizuje razumevanje individualnog smisla (Cit. prema Ulrich Breuer 2019: Hermeneutics, Vol. 1). Diltajeva pohvala AB kreće se oko pitanja kako učiti da sebe bolje razumemo. Bio je uveren da se doživljaj ne može rastvoriti u pojmovima. Otima se sistemima. Doživljaj je prava istorijska činjenica, pojmovi su apstraktni. Život tumačiti samim sobom (autobiografski) jeste radikalni subjektivizam koji odbija nametanje smisla doživljaju iz vana. Kako naći arhimedski oslonac u okeanu sumnje s onu stranu relativizma i relativizacije istine? Diltaj kaže da je AB spasilačka barka u okeanu sumnje. Tu istorijski materijal sam progovara u jedinstvu onoga koji saznaje i onoga ko dela (Cit. prema Jaeger 1995: 52-53).

Duboke ideološke i političke zaokrete u 20.veku (1918,1945, 1989) pratila su masovna prilagođavanja pojedinaca novom, ali su i podstakle nova preispitavanja njihovih autobiografskih proživljavanja i prirode sećanja o sebi. I pre ovih epohalnih zaokreta Niče je upozorio na borbu ponosa i sećanja. "To sam uradio", veli moje sećanje. "Nije moguće da sam to ja učinio", veli moj ponos i ostaje neumoljiv. Na kraju - sećanje popušta" (Niče 2016: 59). Skrivena moć hegemonog poretka pamćenja nad ličnim sećanjem u nauci je postupno raščlanjivana. Od skora su istinitost ličnog pamćenja počeli da dovode u sumnju konstruktivisti i neurofiziolozi otvarajući čak dilemu nije li AB pretežno autofikcija. Na odnos fikcije i autofikcije nadovezao se i odnos obmane i samoobmane, kratkoročnih i dugoročnih sećanja. Neurolozi su utvrdili da su autobiografska sećanja epizode između kojih je

autobiografska amnezija (Hans Markowitsch) koju regulišu i emocije. Ako je znanje jače od sećanja da li mi verujemo slabijem? Zbog ovih važnih upozorenja pitanje o prošlom valja uvek raščlaniti: „Da li se sećaš ili znaš“?

Nije, međutim, tvrde savremeni konstruktivisti, reč o golom subjektivizmu zato što AB nisu individualni nego kolektivni tekstovi. Najpre stoga što je način mišljenja i pisanja autobiografa uslovljen kolektivom kojim se u životopisu bavi (ustanove, strukture, norme, vrednosti), zatim što je i sam pisac deo kolektivnog identiteta, posebno onih vrednosnih sistema (koji ističu određeni smisao) pod čijim se uticajem formirao. I najposle stoga što su AB upućene kolektivu (publici). O kolektivnoj prirodi AB svedoči i piščev izbor uticajnih naracija konkretnog društva i vremena (verske, nacionalne, herojske, disidentske, socijalne) (Lahusen 2013; Depkat 2019: 10-11). Odnos teksta i konteksta je uzajaman. Autobiografa formira grupa i AB se obraća grupi.

Konkretnije rečeno, tumačenje iskustva hegemonom naracijom sredine je uslov autobiografskog pakta pisca i čitaoca u kom čitalac nalazi sebe. Dakle, AB je narativno svedočanstvo proživljenih promena o sebi i svom vremenu, ali i delatno narativno stvaranje smisla. Konstruktivistički gledano, reč je o društvenoj praksi u sklopu socijalnih procesa stvaranja smisla (Depkat 2019, 10), o obradi i prožimanju pojedinačnih i grupnih samovidenja. Koji obrasci delanja su upisani u ove kulturne sisteme stvaranja smisla? Za razliku od dokumenata, AB grade narativni sklad uvek vodeći računa o širim globalnim društvenim procesima osmišljavanja, tj. o hegemonom smislu doba u kom govore o prošlosti. Zato su AB posrednici društvenog opštenja kojima se i grupe definišu: ko su, šta žele da budu, ko im pripada, a ko ne, šta je dobro, a šta nije. Reč je o autobiografskom identitetu, složenoj i fluidnoj izabranoj društvenoj konstrukciji (nacionalna, klasna, demokratska, rodna, verska, regionalna, generacijska) koja nastaje u procesima samoopazanja, samoopisivanja i samopripisivanja (Depkat 2019: 13-14). Kombinacija više identitetskih odredbi i prioriteta je elastična, može se menjati u konkretnim istorijskim kulturnim društvenim kontekstima (samovidenje D. Čosića bilo je drugačije 1950-ih od istog 1980-ih). A neposredni podsticaji pisanja AB su most od teksta ka kontekstu.

Dramaturški inscenirano pred zamišljenom publikom, Ja autobiografa uvek se definiše prema Drugome. Ja je interaktivno definisano odnosom prema okolini, oslanja se na Drugog ili se od njega razgraničava (Depkat 2019: 15). Zato je AB identitet procesne prirode. Rečju, iako je naizgled lični prikaz iskustva pojedinca AB je zapravo predmet opštenja i delatni akt opštenja. AB su, dakle, kolektivni tekstovi. Samoopazanje izneto u AB je socijalno uslovljeno društvenoprihvatljivim obrascem i naracijama koji u konkretnom prostoru i vremenu određuju kako o životu valja pričati.

Doterivanje sebe u korak, autosinhronizacija. AB se najčešće prilagođavaju zamišljenom ili realnom hegemonom kolektivnom identitetu. Ređe se distanciraju od istog, ali i distanciranje nije lišeno uticaja kolektiva (AB političkih žrtava). AB valja čitati kao izraze kolektivnog iskustva naročito onda kada postoji pakt sa čitaocem, ali i kao distanciranje od društveno-prihvatljivog iskustva (kontrapriče u otporu) i kao osobenost pojedinačnog iskustva. Istoričar F. Depkat dodaje da se autobiograf samorefleksivno upisuje u razne grupe (multikolektivnost) i istovremeno od njih razgraničava, čime se narativno pozicionira prema kolektivu (Depkat 2019, 24). U antici je istina ispričanog zavisila od prilagođavanja kodeksu vrlina, u našem regionu već odavno od prilagođavanja nacionalnom interesu. U građanskom ratu sećanja između država i nacija formira se bezbednosno pamćenje, osigurač korektnosti AB.

Žanr sećanja AB nije nepouzdan samo zato što je dramaturški organizovan nego je epistemološki rizičan obrazac viđenja prošlosti. Memoari kao istorijski izvor dugo su uzimani kao autentični opis prošlog. Ekspanzija istraživanja sećanja je novim istraživačkim pristupima pojačala sumnje u autobiografije. Istraživanja kolektivnog i individualnog sećanja pojačala su epistemološku sumnju u AB. Raščlanjeni su mehanizmi svesnog i nesvesnog iskrivljavanja prošlosti (neurološki, psihološki, kulturološki, politički). Razlikuje se dizajn i istina u AB i uočava da je i struktura naracije takođe odgovorna za fikciju kod AB. Ako je tako, kako reći istinu fikcijom? Mogu li se realne protivrečnosti u životopisu prikazivati tečnom dramaturškom naracijom sa jasno razdvojenim žrtvama i dželatima i uglačanim kontinuitetom, političkim i naučnim? Teško. Zato u samorefleksivnoj AB treba razdvojiti kontingentnost od nužnosti, markirati raskršća na kojima se moglo krenuti u drugom pravcu, slučavanja i ključne uticaje. Valja kontrolisati zavodljivu uglačanu naraciju, proveriti vlastito razlikovanje važnog od nevažnog, ne zaboravljati uticaj kulturnih obrazaca na samoviđenje. Imati na umu da je samopredstavljanje diskurs u kom se ogleda moć uglednika.

2.

Uticajni autobiografi kao akteri sećanja oblikuju prošla i buduća očekivanja, razočarenja, nade i kroje kognitivne sheme za razumevanje mogućnosti sadašnjice. AB su opisi sebe, ali i sveta. Najčešće pretenduju da budu svedoci sporne prošlosti, kao žrtve ili kao njeni akteri koji su se osvestili, ali i kao vrednosni semafori budućnosti. Uvek kao narativni kreatori smisla. Autobiografi su deo elite koja tumači, tumačeća elita (Lahusen 2013:18) i akteri sećanja u prelaznim dobima kada je akutna potreba za narativnim

samosvrstavanjem. Tumačeći sebe i vlastiti trnoviti životopis kao „sveto pismo“ autobiografi su neka vrsta intelektualnog sveštenstva koje se ispoveda i pravda. Kadro je i da prašta, a ko prašta pretenduje na status žrtve. Važno je shvatiti asimetriju između priče o sebi i priče o društvu, uzajamnu uslovljenost obe priče, ali i uzajamno iskrivljavanje. U epistemološkoj zakrivljenosti AB krije se moralizovana asimetrija između JA i okruženja, centrifugalna moralna nadmoć JA koje u naraciji više presuđuje nego rasuđuje. Ljudi pričaju o sebi, ali i sebi. „Sećanja me vide“ (Tomas Tranströmer).

Memoari su uticajne AB. Bave se događanjima u kojima su autobiografi javni akteri, dok su AB zapisi manje uticajnih ličnosti i više su svedočanstvo lične prošle svakodnevice. Intelektualci pišu memoare i AB. Od uticajnih AB ovde je dovoljno pomenuti Čerčilovu, Šperovu, Ćosićevu i Pupinovu. Već naslov AB Mihaila Pupina (Pupin 1929) može se čitati kao pohvala američkog individualističkog sna „uspona sa dna“. Pisana je i narativno prilagođena američkoj publici, Ćosićevi „Piščevi zapisi“ (Ćosić 2002) okrenuti su srpskoj, Šperov životopis (Speer 1980) nemačkoj, a Čerčilovi memoari (Čerčil 1964) najširoj javnosti Zapada. Svuda je reč je o mešavini dnevnčkih beležaka, važnih dokumenata i sećanja. Sadržaji pomenutih knjiga pokazuju da nije reč uvek o naknadnom sećanju, ali utisci i komentari nisu lišeni autobiografske naracije. U materijalima je podosta govora o sebi, komentara svog ponašanja, samokritike, a ponajmanje samorefleksije (razmišljanja o prirodi sećanja na sebe). Kod Ćosića ima više AB sećanja u zapisima iz 1950-ih, kasnije preteže memoarsko. Doziranom samokritičkom naracijom Ćosić se predstavljao kao akter i kao nepristrasan svedok vremena. S vremenom se u književnom i političkom radu sve više centrirao na prošlu budućnost, na Jugoslaviju kao srpsku iluziju i antitezu srpskoj državi. Nije lišen samorefleksije o vlastitim promenama, ali jeste svesti o normalizovanju nacionalizma. Na drugoj strani u Čerčilovim ratnim memoarima nema antikolonijalne samorefleksije. Naprotiv, odbrana britanskih kolonijalnih poseda jednako je za njega patriotizam kao i odbrana britanskih ostrva. Normalizacija kolonijalizma je kostimirana nepopustljivim antinacizmom koji je veštom naracijom prenosio na čitaoce, a Nobelov komitet je sve to dodatno legitimisao nagradom. Čerčil je britanski kolonijalizam pretvarao u odbranu demokratije društvenoprihvatljivim narativnim obrascem liberalizma. Šper je svojim sećanjem i doziranom samokritikom rasteretio mnoge Hitlerove pristalice podsećajući ih da se moglo biti i nacista i dobar čovek. Povremena samokritika nije lišila memoare slepih mrlja samorefleksije. Martin Sabrov je pokazao da je sličan zaborav prisutan i kod istoričara (Sabrow 2002).

Ovde je reč je o zapisima političkih aktera. To su diskursi političkog sećanja, prošlosti delatno uobličene podelom na javnog prijatelja i neprijatelja,

na žrtve i dželate. Iako su svedočenje o sebi, ipak nisu goli ego dokument. Prožeti su posrednim moralizmom i jasnim kognitivnim shemama za čitanje prošlosti. Nisu zanimljivi samo kao istorijski dokument nego ih treba tumačiti i kao zapise o sebi, ali i o produkciji uticajnog identiteta u kom čitaoci traže i nalaze sebe. Još više od toga, ima u ovim memoarima i autobiografskog pakta (Philippe Lejeune) koji sklapaju pisac i čitalac. Aktivne su obostrane kognitivne sheme učesnika pakta zato što nije reč samo o istinitosti sećanja, o lažnom i pogrešnom sećanju, nego o strukturama smisla koje nameće naracija, životopis prenosi (Lahusen 2013: 29), a čitaoci usvajaju. Ima mišljenja da je AB deo konstrukcije stvarnosti i delatni diskurs o prošlosti već samim izborom potencijalno delatnih sadržaja, a potom uspostavljanjem kontinuiteta i sklada kao identitetski kreativnim učinkom priče. Identiteti su uvek narativne konstrukcije. Pisac se posredno prilagođava zamišljenim ili realnim reakcijama čitaoca računajući na iste. Bori se za hegemoniju unutar ponude identiteta, naročito u trenucima kada mnoštvu preta narušavanje skladnog identiteta. Dakle AB samorefleksija nije monolog u praznom prostoru nego događaj unutar društvene komunikacije konkretnog doba (Lahusen 2013: 31). Naročiti put od MI ka JA. AB su kolektivni i komunikativni proces individualne i grupne samoistorizacije. Svedoče o stabilnosti slike prošlosti jednog doba i o kulturnim sistemima smisla u trenucima krupnih lomova: Ćosićeve vizije u predsedničkim dnevnicima iz 1992-1993. kada se raspadala SFRJ, Čerčilova strahovanja i ratni planovi tokom Drugog svetskog rata, Šperova nadanja od Hitlera. Aktuelna značenja i smisao regulišu izbor proživljenog, pa je AB retrospektivna Ja sinteza u kojoj se prepliću prošlost i sadašnjica. Rečju, spona društvenoprihvatljive prošlosti i aktuelnih očekivanja. Ćosić se nije mogao sećati kao nacionalni demokrata 1960-ih nego tek 1990-ih. Zato su AB smeštene u trouglu između individualnog istorijskog iskustva, retrospektivnog tumačenja i odnosa prema sadašnjici (Lahusen 2013: 34). Ranije dostojno proletersko-radničko samoviđenje pretvara se kod mnogih nakon sloma socijalizma u nametnuti identitet ili u iluziju. Ćosić iz komunista prelazi u nacionalnog demokrata, Čerčil iz liberala u konzervativca, Šper iz nacista u tehokratu. Samoviđenje se ne seli u jednako važnu narednu fazu nego napreduje iz lutajuće niže u zreliju višu. Što je manje dnevničkih zapisa to je osmatračnica AB više svedočanstvo sadašnjice, a subjekt koji doživljava i subjekt koji priča su teže razdvojni. Različita je srazmera odbrane, obmane i samorefleksije kod traženja sebe. Ovaj lični napor sa postoji sa različitim grupnim političkim strategijama pamćenja: zaboraviti i oprostiti ili sećati se i kazniti. Međutim, AB zaboravljaju i opraštaju, ali ne kažnjavaju sebe.

3.

Lako je pojmljivo da ne podstiču sva vremena podjednako pisanje AB. Ove su uticajnije u dobima kada stare vrednosti nestaju, a nove se još nisu stabilizovale. U vrednosnoj tranziciji traže se orijentiri kod uticajnih aktera AB sećanja. Njihove AB u prelaznim dobima najuspešnije narativno svladavaju masovne nesigurnosti samoviđenja. Kada istorijske okolnosti dramatišu nesigurnost pojedinca (sлом monarhizma 1918, fašizma 1945 i socijalizma 1989) uticajne AB postaju koristan oslonac identitetima uzdrmanim krizom.

Najopštije govoreći, narativni status autobiografa je spoj istorije i fikcije. Fikcija je maštovito domišljanje realnosti, prepreka epistemološkoj vrednosti autobiografije. Posrednik znanja o sebi je naracija koja od životne priče pravi fiktivnu istoriju ili spoj istorije i fikcije (Riccœur 1991: 73). Autobiografska priča je socijalno interaktivni proces u kojoj ne nalazi samo autobiograf sebe, nego i čitalac. Nije nestrukturisana, nego se najčešće pridržava aktuelnih pravila socijalno regulisane prakse. Drugim rečima, društvenoprihvatljivom kontekstu evociranja prošlosti valja prilagoditi lični životopis. Najprihvatljiviji kontekst npr. za autobiografska sećanja D. Čosića bio je nakon 2000-te kada su na vlast stigli antikomunisti, a službeni antikomunizam postao samorazumljivi hegemoni sklop u kom su čitaoci mogli u piščevoj prošlosti naći i deo vlastite. I tražiti lično samosažaljevanje u naciji kao postuliranoj žrtvi. Međutim, nije bila dovoljna samo okolnost da se autobiografska ponuda „oca nacije“ podudara sa tražnjom čitaoca za vlastitom poželjnom prošlošću. Trebalo je ovaj pakt doraditi. Kako?

Umešni autobiograf se trudi da svoja iskustva tako narativno organizuje da slušalac u vlastitoj mašti može da zamisli scenario u koji uklapa ispričane događaje, ali i da nađe sebe. Uverljivost autobiografije, dakle, zavisi od retorike i od publike (Seitz 2004: 201-202), od ponude i potražnje. Treba pogoditi psihologiju slušaoca (njegovu kognitivnu i vrednosnu shemu kojom ovaj razdvaja javne prijatelje od neprijatelja) i prihvatljivi kontekst sećanja, tj političku kulturu u kojoj životopis nalazi odziv (antititoizam, anti-jugoslovenstvo). U tom pogledu su Čosićevi autobiografski zapisi retorički i narativno centrirani oko antikomunizma, vlastitog bunta i pre svega oko nacionalizma mogli naći najširu publiku tek nakon pada S. Miloševića. U prezentaciji protivrečnog iskustva autobiografu nije nedostajalo umeća da vešto emotivno uokviri događaje u sećanjima i da ih prilagodi duhu doba i publici. Publika, na drugoj strani, u vlastitom kontingentnom životu neretko traži narativni sklad sličan onome kod uglednog autobiografa. Vrhunac retoričke zavodljivosti je priznanje čitaoca „I ja bih tako učinio“. Na delu je savez selektivnih sećanja autobiografa i publike. Ako čitalac prihvata ispričano kao verodostojno i ako još u istom nađe i deo vlastitog iskustva

sklopljen je čvrst pakt sa autobiografom, priznata mu je narativna kompetencija. Kriteriji istine tu nisu presudni. Ni laž ni istina nego prihvatljiva slika prošlosti: „To je to, i ja sam deo ispričane žrtvene prošlosti“, credo mog identiteta (nacionalnog) takođe je „Srbi su dobijali ratove, a gubili u miru“. Prestanak uzdržanosti u ego-dokumentu postaje delatan. Koliko je čitalaca posumnjalo u mir nakon sklapanja pakta sa Ćosićem?

Ima i drugih primera delatne AB. Nemački politikolog Roman Kremer je istražujući naknadne AB vodećih nacista zaključio da su memoari Alberta Špera, Hitlerovog ministra naoružanja, objavljeni 1969. bili ne samo svetski romaneskni bestseler nego su i poslužili mnogima da zakluče da se i kao nacista moglo ostati čovek - dobar, plemeniti nacista (Kremer 2017: 12). Šper je pisao da je spasavao ruske zarobljenika od streljanja tako što ih je uključivao u proizvodnju naoružanja (Speer 1980: 243). Mnogi bivši nacisti gledali su vlastitu prošlost Šperovim naočarima koji se u Nirnbergu i u potonjim memoarima predstavljao kao apolitični tehnostrata (Speer 1980: 456). Na delu je bila osobena izgradnja uspomena u kojoj se autobiograf pripovedač nije poistovećivao sa proživljenim nego sa zavedenim Ja kada je tumačio vlastiti pakt sa Hitlerom kao zavedenje Fausta od Mefista: „Za jednu veliku građevinu bio bih, poput Fausta, prodao svoju dušu. Sad sam našao svog Mefista. Nije izgledao manje privlačan od Goetheova“ (Speer 1980: 35). Tehnokratsko autobiografsko pravdanje Hitlerovog ministra je bilo da je postao nacista zbog stručnih ambicija formiranih u građevinskoj porodičnoj tradiciji. Koliko je nacista našlo i pravdalo sebe u Šperovom i Faustovom zavedenom Ja?

Emotivno vešto uokvirena naracija autobiografa (mržnja, patetika, uzdržanost) utiče na verodostojnost priče. Ali ne uvek. Treba poznavati i pogoditi duh doba u kom određena montaža prošlosti prolazi. Kod intelektualaca to znači osetiti prihvatljivost autobiografske sheme pripovedač- učesnik- politička žrtva. A potom je prilagoditi kontekstu tako da se i lutanja mogu uspešno pravdati vešto ubačenom samokritikom. Ćosić ne krije da je hvalio Tita istovremeno se kajuci da je izdao sebe. Ovi nepopularni samokritički detalji su u službi osiguranja verodostojnosti i autentičnosti ključnog nacionalnog smisla priče. Nisu kontrasećanje, ali nisu ni lišeni dozirane samorefleksije koja ubeđuje. Hteli ili ne, posmatramo Tita očima Ćosića koji se nametnuo kao moralna instanca. Ranije lične promašaje i podršku Titu kao „genijalnom rukovodiocu i organizatoru“ (Kuljić, 2011: 89) pravdao je 1989. definitivnim okretanjem „Miloševiću kao rušiocu titoizma“ (Kuljić, 2011: 81). Kasnije se i od Miloševića otreznio. Prividne samooptužbe su u senci definitivnog otrežnjavanja. Autobiograf je krajnji produkt, a sve ranije bile su nevažne faze. Samopredstavljanje se kreće oko metamorfoze, a ne oko konverzije. U razvojnoj autobiografiji postoji prolazno nezrelo i definitivno sazrelo Ja.

4.

Nakon prodora konstruktivizma porastao je značaj subjektivnog samoviđenja i AB. Isti trend je pojačao kritičnost prema njihovoj saznoj vrednosti. Posle 1989. došlo je u Evropi do masovnog preocenjivanja vlastite prošlosti i prevrednovanja života pod tihim uticajem nove političke svakodnevice. Ničeovski rečeno kada vetrina duva otpadaju plodovi - stare istine. Jesen komunizma koju je nagovestila perestrojka prešla je u zimu nezadovoljstva socijalizmom (Pad Zida i Čaušeskua) i odricanje od marksizma. Kada je stiglo proleće neoliberalizma mnogi marksisti su sa zimskim kaputima odbacili i svoje ranije biografije. Manje je važno to što u grčevitoj borbi konvertita oko kontinuiteta uvek nedostaje druga polovina sećanja (prošlosti) i što se brišu prošle kontingentnosti. Mnogi su u potrazi za izgubljenom istorijom potražili oslonac kod uticajnih autobiografa koji su ponudili čitaocima spasilačku slamku kontinuiteta u moru diskontinuiteta. U socijalizmu je sećanje bilo dekretirano, danas su sećanja na tržištu. Strukturišući tumačenje vlastitog života autobiografi se na tržištu uzdrmanog smisla javljaju kao eksperti, izoštravaju kriterije za definisanje lomova i kontinuiteta. Tržišna vrednost njihovih sećanja je najviša zbog visoke potražnje za smislom u novoj nepreglednosti. Delatni potencijali ego-dokumenta u stvaranju smisla najvidljiviji su u trenucima haotičnih lomova i dubokih promena. U ovim dobima treba uskladiti lični životni kontinuitet sa globalnim istorijskim diskontinuitetom, samoviđenje autobiografa sa izmenjenom hegemonom vizijom poželjnog društva. Mnogi su se zapitali ako nismo više marksisti šta smo? Kako pomiriti biografiju? Najčešći odgovor „Svet se menja, ali ne i JA“ je trebalo narativno osmisliti. Oslonac je tražen kod uticajnih autobiografa koji suvereno upravljaju prošlošću. Autobiografska kreacija identiteta, tj, isticanja istovetnosti u raznim situacijama, nije monolog u praznom prostoru nego deo procesa samoviđenja jednog doba. Kod uticajnih AB raspoznaje se hegemonu epohalna svest. Njihovi životopisi su delatni obrasci društvenog opštenja, veza, ali i granica između pojedinca i grupe. Zadatak im je da pomognu da se mnoštvo disparatnih pocepanih biografija iznova oblikuje i zgusne u skladnu i osmišljenu celinu uz pomoć nadređenih pojmova, vrednosti i smisla.

5.

Značaj AB kao istorije ne iscrpljuje se u prikazivanju stvarnosti ni u rekonstrukciji prošlog života nego i u pretenziji za konstituisanjem smisla. AB su akti društvenog opštenja, društvene prakse. Autobiografi preuzimaju hermeneutičke kompetencije namećući smisao delanja zamišljenoj publici.

U procesu izlaganja AB gradi se naročiti poredak sećanja u kom pripovedač organizuje vlastito viđenje sveta i osmišljava ga. Prilagođava ga okolini i hegemonij epohalnoj svesti. Zbog ovih aktivnosti analiza AB treba da preispituje ne samo životnoistorijski nego i opšti istorijski sklop, ne samo epistemološku kompetentnost nego i upotrebu AB. Kako se zgušnjava i osmišljava prošlost u AB, kako autobiograf bira važno, kome je upućena priča, koje su slepe mrlje autobiografa? AB ne treba razumevati samo kao zamršeni splet sećanja i napor pojedinca za iskupljenjem prošlosti od uzaludnosti nego ideološkokritički objašnjavati tekst kontekstom.

Zato nije reč samo o organizaciji nego i o reprodukciji sećanja. Uprkos naporu nije lako markirati vlastite promene. Ali, treba pokušati imajući na umu da pamtljivi ponosni lični kontinuitet gura u zaborav „neslavne“ diskontinuitete. I ovde postoje razlike u snazi sećanja. Priznavanje vlastitih zabluda i sećanje na kolebanja su lakša od uočavanja vlastite dublje promenljivosti. Ovo drugo je znatno teže i nije uvek vidljivo sa osmatračnice ega. Žuta mrlja sećanja je dvoznačna. Zamagljuje (1) izmenjenu perspektivu sadašnjice kod viđenja prošlosti i skriva (2) nesvesno pragmatičko lično prilagođavanje koje neretko zaboravljamo na račun ponosnog prkosa koji pamtimo. Pa ipak, što je slabija prinuda pragmatičnih ustupaka (političkih, komercijalnih), što je autobiograf politički i ekonomski nezavisniji i samorefleksivniji to su izlišnije lične racionalizacije i iskrivljavanja, a žute mrlje sećanja su slabije. Ali se ne mogu ukloniti. Nema pojedinca lišenog pragmatizma kao što nema apsolutno objektivnog i moralnog sećanja. Svaki pojedinac je u mreži društvenih odnosa prinuđen na razne „neslavne“ kompromise koje lekoviti zaborav briše. To je inherentno antropološko reprodukovanje nesvesnog zaborava koje svakom pojedincu osigurava samopoštovanje, a koje valja razlikovati od sećanja uticajnih autobiografa kao društveno uslovljenog i planskog delanja koje pravda grupne interese. I, naravno, treba proceniti asimetričnu srazmeru između pomenutih nastojanja.

Literatura

- Breuer, Ulrich (2019), „Hermeneutics“, u: Martina Wagner-Egelhaaf, *Handbook of Autobiography / Autofiction*, Berlin: De Gruyter, str. 64–73.
- Ćosić, Dobrica (2002), *Piščevi zapisi* (1981–1991), Beograd: FilipVišnjić.
- Čerčil, Vinston S. (1964), *Drugi svetski rat I–VI*, Beograd: Prosveta, prevod Milica Mihailović.
- Depkat, Volker (2019), „Autobiographie kollektivwissenschaftlich betrachtet“, *Zeitschrift für Kultur- und Kollektivwissenschaft* 5(1): 9–25.
- Jaeger, Michael (1995), *Autobiographie und Geschichte: Wilhelm Dilthey, Georg Misch, Karl Löwith, Gottfried Benn, Alfred Döblin*, Stuttgart: J. B. Metzler.

- Kremer, Roman B. (2017), *Autobiographie als Apologie. Rhetorik der Rechtfertigung bei Baldur von Schirac, Albert Speer, Karl Dönitz und Erich Raeder*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Kuljić, Todor (2011), *Sećanje na titoizam*, Beograd: Čigoja.
- Lahusen, Christiane (2013), *Zukunft am Ende – Autobiographische Sinnstiftungen von DDR-Geisteswissenschaftlern nach 1989*, Bielefeld: Transcript.
- Niče, Fridrih (2016), *S one strane dobra i zla*, Beograd: Dereta, prevod Božidar Zec.
- Pupin, Mihailo I. (1929), *Sa pašnjaka do naučenjaka*, Novi Sad: Matica Srpska, prevod Milan Jevtić.
- Ricceour, Paul (1991), „Narrative Identity“, *Philosophy Today*, 35(1): 73–81.
- Sabrow, Martin (2002), „Der Historiker als Zeitzeuge, Autobiographische Umbruchreflexionen deutscher Fachgelehrter nach 1945 und 1989“, u: Konrad H. Jarausch, Martin Sabrow, *Verletztes Gedächtnis*, Frankfurt a.M./New York: Campus: 125–153.
- Speer, Albert (1980), *Sjećanja iz Trećeg Rajha*, Rijeka: Otokar Keršovani, prevod Tomislav Kurpis.
- Zlatanović, Ljubiša (2017), *Teorija kao metafora samopoimanja*, Niš: Filozofski fakultet.

Todor Kuljić

ACTING POTENTIAL OF AUTOBIOGRAPHY

Summary

An autobiography (AB) is a narrative testimony of the changes experienced in oneself and one's time but also an active creation of the meaning. AB are not individual but collective texts. The influential autobiographers as actors of memory shape past and future expectations, disappointments, and hopes, and create cognitive schemes for the understanding of the possibilities of the present. Memoirs are influential AB in the transition periods. AB narratively overcome the mass uncertainties of self-vision among readers. The audience in their own contingent life often looks for a narrative harmony similar to that of a respectable autobiographer. The paper considers some pacts of influential autobiographers with the audience (D. Čosić, V. Churchill, A. Speer).

Keywords

autobiography, autobiographical pact, narration, self-reflection

